

Т. О. Швачко

Національний академічний театр опери та балету України ім. Т. Шевченка

НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ОПЕРИ ТА БАЛЕТУ УКРАЇНИ ім. Т. Шевченка 27 жовтня 1867 оперою «Аскольдова могила» О. Верстовського розпочав діяльність третій у Рос. імперії (після С.-Петербурга й Москви) стаціонар. опер. театр у Києві. Ще до його відкриття в міському театрі виступали муз.-драм. трупи антрепренерів І. Штейна, Л. Млотковського, гастролювали польс. танц. та італ. оперні трупи, які знайомили глядачів із творами Дж. Верді, Дж. Россіні, Г. Доніцетті, В. Белліні та ін. Основу репертуару театру склали твори рос. композиторів (М. Глінки, О. Даргомижського, П. Чайковського, А. Рубінштейна, М. Мусоргського, О. Бородіна, М. Римського-Корсакова), а також опери зх.-європ. авторів. П. Чайковський досить часто приїздив до Києва на прем'єри своїх опер, зокрема «Євгенія Онєгіна», постановка якої відбулася у Києві 1884 (раніше, ніж у С.-Петербурзі). Композитор відзначив диригент. майстерність Й. Прибика, цікаве режисер. вирішення вистави І. Прянишникова, виконавців М. Медведєва (одного з найкращих інтерпретаторів партії Ленського), а також В. Зарудну (Тетяна) та І. Тартакова (Онєгін). Був композитор і на прем'єрі «Мазепи» (1886), де заголовну партію співав І. Тартаков. С. Рахманінов приїздив на прем'єру «Алеко» (1893), а М. Римський-Корсаков – «Снігуроньки» (1895). Тут розпочинали свій твор. шлях Ф. Стравинський, Н. Забела-Врубель, А. Секар-Рожанський. Великий успіх у глядачів мала опера «Різдвяна ніч» М. Лисенка (1874) у виконанні муз.-драм. трупи М. Старицького (автор лібрето і реж.; диригент І. Альтані, художник Ф. Вовк). 4 лютого 1896 приміщення театру згоріло. Проект нової будівлі було замовлено арх. В. Шретеру. Під час будівництва італ. оперна трупа виступала в літньому театрі «Шато де Флер», а восени й узимку – в театрі «Соловцов». У цьому ж приміщенні йшли вистави Харків. опери (антреприза О. Церетелі, диригент В. Сук). 16 вересня 1901 оперою «Життя за царя» М. Глінки відкрили новозбуд. театр. 3-ярус. зал для глядачів мав прекрасну акустику, кількість місць зросла з 800 до 1665-ти. Уже в першому сезоні 1901/02 було показано 28 опер, серед яких – «Князь Ігор» О. Бородіна, «Борис Годунов» М.

Мусоргського, «Царева наречена» М. Римського-Корсакова, «Пікова дама» П. Чайковського, «Трубадур», «Травіата», «Ріґолетто» Дж. Верді, «Паяци» Р. Леонкавалло, «Кармен» Ж. Бізе, «Пророк» Дж. Мейєрбера, «Тангейзер» Р. Ваґнера. Виставами диригували І. Паліцин, Е. Купер, пізніше Л. Штейнберг, А. Пазовський, В. Бердяєв. Художником-постановником працював С. Евенбах. У сезоні 1916/17 поставлено укр. оперу «Пан сотник» Г. Козаченка (диригент О. Кошиць, реж. О. Улуханов). Балетну трупу збільшили, що підвищувало худож. рівень вистав, зокрема з великими хореогр. сценами: «Руслан і Людмила» М. Глінки, «Фауст» Ш. Гуно, «Пікова дама» П. Чайковського. У репертуарі наступ. сезонів з'явилися й балетні вистави: «Коппелія» Л. Деліба, «Жізель» А. Адана, «Мрії» на музику Ф. Шопена, «Марна пересторога» П. Гертеля, в яких гол. партії виконували арт. з театрів Москви і С.-Петербурґа – Т. Карсавіна, М. Кшесінська, М. Рейзен, М. Мордкін, згодом Б. Ніжинська, О. Сталінський та ін. На опер. сцені виступали Ф. Стравинський, В. Лоський, О. Мишуга, Ф. Орешкевич, І. Алчевський, П. Цесевич, К. Брун-Каміонська, К. Воронець-Монтвід, гастролювали Ф. Шаляпін, Л. Собінов, Т. Руффо та багато ін. відомих співаків.

1919 розпочав роботу Київ. держ. опер. театр УСРР ім. К. Лібкнехта. У 1-му сезоні поставлено лише 3 опери – «Фауст» Ш. Гуно, «Аїда» Дж. Верді та «Севільський цирульник» Дж. Россіні, а в 1922/23 – 18 вистав, зокрема «Садко», «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова, «Лоенґрін» Р. Ваґнера, «Гугеноти» Дж. Мейєрбера, «Джоконда» А. Понкієллі, оперети «Прекрасна Єлена» Ж. Оффенбаха, «Гейша» Ш. Лекока. 1926 виставою «Аїда» Дж. Верді (вперше українською мовою; диригент А. Маргулян, реж. Я. Гречнев, заголовну партію виконала О. Петляш, партію Радамеса – О. Мосін) розпочала діяльність Київ. держ. академ. укр. опера. 1927 у Києві вперше поставлено оперу «Тарас Бульба» М. Лисенка (диригент О. Орлов, реж. Г. Юра, художник А. Петрицький). 1937 нову муз.-літ. ред. опери здійснили композитори Б. Лятошинський, Л. Ревуцький і поет М. Рильський (диригент В. Дранишников, реж. Й. Лапицький, художник А. Петрицький). Уперше на сцені в Києві в сезоні 1927/28 глядачам представлено балет «Блазень» С. Прокоф'єва (диригент О. Орлов, хореограф М. Дисковський, художник І. Курочка-Армашевський), 1928 – перший балет на сучасну тему «Червоний мак» Р. Глієра (диригент Л. Браґінський, хореограф М. Дисковський, художник О. Хвостенко-Хвостов), 1931 – перший нац. балет «Пан Каньовський» М. Вериківського (хореограф В. Литвиненко, консультанти – знавці укр. нар. танцю В. Верховинець та М. Соболю, диригент М. Радзієвський, художник І. Курочка-Армашевський). У 1930-х рр., окрім рос. і зх.-європ. класич. творів, постійно виконували опери сучас. укр. композиторів: «Беркути» (1930), «Щорс» (1938) Б. Лятошинського, «Кармелюк» В. Костенка (1931), «Яблуневий полон» О. Чишка, «Розлом» В. Фемеліди (обидві – 1932), «Перекоп» Ю. Мейтуса, В. Рибальченка, М. Тіца (1939). Від 1934 – Держ. столич. академ. театр опери та балету УСРР. Із Харкова запрошено співаків В. Борищенко, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, М. Гришка, В. Гужову, диригента В. Тольбу. У цей період у театрі працювали співаки О. Петрусенко, З. Гайдай, Н. Захарченко, Л. Руденко, М. Бем, А. Іванов, М. Донець, Ю.

Кипоренко-Доманський, М. Частій, П. Білинник, Н. Гончаренко; арт. балету О. Гаврилова, З. Лур'є, О. Бердовський, О. Соболь, В. Литвиненко, Б. Степаненко, М. Іващенко, Н. Скорульська; диригенти А. Пазовський, В. Дранишников, В. Йориш, В. Пірадов, Я. Розенштейн, Я. Карасик, Л. Брагінський, А. Маргулян, О. Орлов, Н. Рахлін; хормейстер М. Тараканов; реж. М. Смолич, В. Манзій, Й. Лапицький, О. Колодуб, С. Каргальський, Ю. Лішанський, О. Улуханов. До 125-річчя від дня народж. Т. Шевченка композитор К. Данькевич написав балет «Лілея» за його творами (1940, хореограф Г. Березова, виконавиця заголов. партії – А. Васильєва). Цей балет мав декілька сценіч. інтерпретацій: Г. Березової (1945, художник А. Петрицький), В. Вронського (1956, художник П. Злочевський), А. Шекери (1975, художник З. Васіна), В. Ковтуна (2003, художник В. Окунєв). 1935 група солістів балету (10 осіб) під керівництвом Г. Лерхе вперше виступила на Міжнар. фестивалі танцю в Лондоні, глядачів вразило виконання «Гопака». 1936 поставлено перший комед. балет в Україні «Міщанин з Тоскани» В. Нахабіна (диригент Я. Розенштейн, хореограф П. Вірський, реж. М. Болотов, художник Г. Кігель). 1936 після Першої декади укр. літ-ри і мистецтва в Москві театр нагороджено орденом Леніна. Від 1939 – Держ. академ. театр опери та балету УРСР ім. Т. Шевченка.

Під час 2-ї світової війни Київ. і Харків. театри об'єднано в Укр. театр опери та балету, що працював в евакуації в Іркутську (РФ). У репертуарі – опери «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Іван Сусанін» М. Глінки, «Євгеній Онєгін» П. Чайковського, «Севільський цирульник» Дж. Россіні, «Травіата» Дж. Верді; балети «Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва, «Коппелія» Л. Деліба, «Шехерезада» М. Римського-Корсакова, «Штрауссіана» на музику Й. Штрауса. У сезоні 1942/43 поставлено дві нові вистави – оперу М. Вериківського «Наймичка» і балет В. Йориша «Бісова ніч». Водночас в окупов. німцями Києві частина трупи опер. театру, що не евакуювалася, працювала в Київ. Великій опері (існувала від 19 вересня 1941 до 6 листопада 1943; худож. кер.: від листопада 1941 – М. Тараканов, від лютого 1942 – В. Брюкнер). Перший повоєн. сезон у Києві відкрився виставою «Наймичка» М. Вериківського (1944, диригент В. Тольба, реж. В. Манзій, художник О. Хвостенко-Хвостов, у гол. партії Ганни – М. Литвиненко-Вольгемут). Кожного сезону в репертуарі з'являлися прем'єри опер укр. композиторів: «Честь» Г. Жуковського (1946), «Молода гвардія» Ю. Мейтуса (1947), нові ред. «Наталки Полтавки» (1948), «Утопленої» (1950), «Тараса Бульби» (1954) М. Лисенка та балетів («Маруся Богуславка» А. Свєчникова (1951), «Ростислава» Г. Жуковського (1955), «Чорне золото» В. Гомоляки (1960), «Тіні забутих предків» В. Кирейка (1963). У 1949 відзначено Сталін. премією оперу «Іван Сусанін» М. Глінки (диригент В. Тольба, реж. М. Стефанович, художник О. Хвостенко-Хвостов, виконавці М. Роменський (Сусанін), Г. Шоліна-Панченко (Антоніда), Ю. Кипоренко-Доманський (Собінін), Е. Томм (Ваня). У повоєнні роки в театрі працювали диригенти В. Тольба, Б. Чистяков, С. Столерман, Я. Карасик, К. Симеонов, В. Пірадов, О. Климов, В. Кортацці; реж. В. Манзій, М. Смолич, Й. Лапицький, О. Колодуб, Д. Смолич, М. Стефанович. У цей період зав. літ. частини театру став поет М. Рильський, який

перекладав опери українською мовою («Євгеній Онегін», «Мазепа», «Іоланта», «Пікова дама» П. Чайковського, «Кармен» Ж. Бізе, «Корневільські дзвони» Р. Планкетта, «Руслан і Людмила» М. Глінки, «Снігуронька» М. Римського-Корсакова), редагував тексти в операх «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч» М. Лисенка. Київ. сцена для багатьох укр. композиторів була першою, де народжувалися муз.-сцен. інтерпретації їхніх творів. Тут відбулися прем'єри опер «Милана» (1957), «Арсенал» (1960), «Тарас Шевченко» (1963), «Ярослав Мудрий» (1975) Г. Майбороди, «Загибель ескадри» (1967), «Мамаї» (1970), «Ніжність» (1972) В. Губаренка, «Полководець» Б. Лятошинського («Щорс», 1969), «Прапорonosці» О. Білаша (1984), «Анна Ярославна – королева Франції» А. Рудницького (1995). Оригін. режисер. рішення муз. прочитання партитури мала опера «Абесалом і Етері» З. Паліашвілі, яка відзначена Державною премією Груз. РСР ім. З. Паліашвілі (1972, диригент С. Турчак, реж. Д. Смолич, художник Ф. Нірод, виконавці заголов. партій Г. Ципола та Я. Головчук). Державною премією України ім. Т. Шевченка відзначено постановку опери «Катерина Ізмайлова» (1976, автор музики Д. Шостакович, диригент К. Симеонов, хормейстер Л. Венедиктов, виконавці Є. Колесник (Катерина) та О. Загребельний (Борис Тимофійович). На київ. сцені формувалися засади укр. оперно-вокал. виконавства і нац. муз. режисури. 1951 на Другій декаді укр. літ-ри і мистецтва у Москві кияни представили нову оперу К. Данькевича «Богдан Хмельницький» (диригент В. Пірадов, реж. М. Стефанович, художник О. Хвостенко-Хвостов, у гол. партії – М. Гришко). Виставу було піддано критиці у центр. пресі, 1953 підготовлено 2-у ред. (реж. М. Крушельницький, художник А. Петрицький). Один із найпоетичніших укр. балетів «Лісова пісня» М. Скорульського, написаний за однойм. драмою-феєрією Лесі Українки, став унікал. явищем в історії хореогр. мистецтва. Постановка балетмейстера В. Вронського й художника А. Волненка (1957) залишається у репертуарі вже багато десятиліть і є школою актор. майстерності для кількох поколінь виконавців. Вистава й нині хвилює глядачів щирістю почуттів героїв, яскравими муз. образами. Її постановка, художнє оформлення лише оновлюються (1972 – Н. Скорульською, 1991 – В. Литвиновим). У 1950–80-х рр. у театрі працювали співаки М. Гришко, К. Огнєвой, В. Третяк, Ю. Гуляєв, М. Роменський, С. Козак, В. Тимохін, Д. Гнатюк, А. Солов'яненко, Л. Руденко, Б. Руденко, Н. Гончаренко, З. Христинич, К. Радченко, Л. Лобанова, Н. Міссіна, Є. Мірошниченко, Т. Пономаренко, Г. Шоліна-Панченко, Є. Чавдар, Є. Озимковська, Л. Чконія, Г. Туфтіна, М. Фокін, М. Ворвулев, В. Матвєєв, К. Лаптев, В. Любимова, А. Кікоть, А. Кочерга; арт. балету А. Васильєва, Л. Герасимчук, В. Калиновська, О. Потапова, А. Гавриленко, В. Потапова, Є. Єршова, А. Мінчин, Т. Боровик, Т. Таякіна, Р. Хилько, Л. Сморгачова, Т. Литвинова, І. Лукашова, І. Задаянна, Е. Стебляк, А. Лагода, А. Кальченко, Н. Уманова, М. Апхутін, Р. Клявін-Візиренко, В. Круглов, В. Парсєгов, С. Лукін, В. Рибій, В. Ковтун, А. Бєлов, А. Козлов, В. Федотов; балетмейстери С. Сергєєв, В. Вронський, А. Шекера; реж. В. Манзій, Д. Смолич, М. Стефанович, В. Скляренко, І. Молостова, Л. Силаєв, В. Бєгма; диригенти Б. Чистяков, Я. Карасик, В. Тольба, О. Климов, В. Пірадов, В. Кортацці, І.-Я. Гамкало. У театрі часто працювали запрошені реж., зокрема Л. Варпаховський («Бал-

маскарад» Дж. Верді, 1956), Ю. Лєков («Юланта» П. Чайковського, 1961; «Чіо-Чіо-Сан» («Мадам Баттерфляй») Дж. Пуччіні, 1962), Д. Алексідзе («Отелло» Дж. Верді, 1966; дебют у Києві С. Турчака), Е. Пасинков («Загибель ескадри» В. Губаренка, 1967). У 1967 театр нагороджено орденом Трудового Червоного прапора. Серед творів укр. композиторів варто відзначити балети «Камінний господар» В. Губаренка (1969), «Дівчина і Смерть» Г. Жуковського (1978), «Ольга» (1981), «Ніч перед Різдвом» (1992), «Вікінги» (1999) Є. Станковича, «Русалонька» О. Костіна (1993). У 1974 поставлено дит. балет «Чіполліно», який 1976 одержав Держ. премію СРСР (автор музики К. Хачатурян, хореограф Г. Майоров, диригент К. Єременко, художник А. Кириченко, виконавці гол. партій Л. Сморгачова і Є. Косменко). Під час реконструкції приміщення театру (1984–88) вистави йшли на сцені Жовтн. палацу; балетні прем'єри відбувалися в Палаці культури «Україна», зокрема «Ольга» (1981) і «Прометей» (1985) Є. Станковича; відомий рос. хореограф О. Виноградов поставив балети «Марна пересторога» Ф. Герольда (1982) та «Коппелія» Л. Деліба (1983). У результаті реконструкції збільшено оркестр. яму, встановлено новий орган, вантаж. ліфт, зроблено на сцені «кишені» для декорацій, відкрито новий банкет. зал. Від 1992 – сучасна назва. У 1990-х рр. укр. митці активно співпрацювали із зарубіж. реж., балетмейстерами, художниками. Серед сучас. постановок – опери: «Паяци» Р. Леонкавалло (2001), «Турандот» (2003), «Манон Леско» (2006) Дж. Пуччіні, «Джоконда» А. Понкієллі (2004), «Фауст» Ш. Гуно (2005), «Ярослав Мудрий» Г. Майбороди (2006), «Мойсей» М. Скорика, «Норма» В. Белліні, «Макбет», «Бал-маскарад» (усі – 2007), «Дон Карлос» (2012), «Набукко» (2016) Дж. Верді, «Алеко» С. Рахманінова, «Любовний напій» Г. Доніцетті (обидві – 2009), «Юланта» П. Чайковського (2011), «Севільський циркульник» Дж. Россіні (2019); балети: «Петрушка» (2001), «Весна священна» І. Стравинського, «Раймонда» О. Глазунова (обидва – 2003), «Сюїта в білому» на музику Е. Лало (2004), «Ранкова серенада» Ф. Пуленка, «Весілля Фігаро» В.-А. Моцарта (обидва – 2005), «Данієла» М. Чембержі (2006), «Буратіно та чарівна скрипка» Ю. Шевченка, «Майстер і Маргарита» Й.-С. Баха, Г. Берліоза, Д. Шостаковича та ін. композиторів (обидва – 2007), «Грек Зорба» М. Теодоракіса, «На хуторі біля Диканьки» (обидва – 2008), «Володар Борисфену» (2010) Є. Станковича, «Каприси» Н. Паганіні, М. Скорика (2011), «Дафніс і Хлоя» М. Равеля (2014), «Трикутний капелюх», «Ночі в садах Іспанії» М. де Фальї (обидва – 2016), «Юлій Цезар» О. Респігі (2018). У театрі працювали чи продовжують працювати співаки Т. Анисимова, Л. Гревцова, І. Даць, Л. Монастирська, О. Нагорна, М. Стеф'юк, Л. Забіляста, С. Добронравова, Н. Николаїшин, В. Кочур, І. Семененко, К. Стращенко, С. Чахоян, Т. Пімінова, А. Швачка, В. Ченська, О. Ярова, О. Крамарева, І. Борко, О. Востряков, О. Гурець, О. Дяченко, М. Дідик, М. Киришев, Д. Кузьмін, С. Магера, Р. Майборода, Т. Кузьмінова, В. Пивоваров, Павло Приймак, Петро Приймак, А. Романенко, С. Фіцич, М. Шуляк, В. Опенько, В. Лупалов, М. Шопша, Б. Тарас, І. Пономаренко, Т. Штонда; арт. балету О. Філіп'єва, Г. Дорош, Т. Голякова, Т. Білецька, Д. Матвієнко, М. Мотков, М. Прядченко, Я. Ваня, А. Гура, В. Іщук, Д. Недак, К. Кухар, О. Стоянов, М. Сухоруков, К. Алаєва, О. Голиця, Н. Лазебникова, Т. Льозова, Н. Мацак, А. Шевченко, Х. Шишпор; хореографи В.

Яременко, А. Рехвіашвілі, В. Литвинов; реж. М. Третяк, В. Река; диригенти В. Кожухар, О. Баклан, Г. Макаренко, А. Власенко, А. Кульбаба, В. Олійник; хормейстери Л. Венедиктов, А. Семенчук, М. Шевер, О. Тарасенко; художники Ф. Нірод, М. Левитська. Нині ген. дир.-худож. кер. – П. Чуприна (2002–11, від 2018), гол. реж. – А. Солов'яненко (від 2011), худож. кер. балету – О. Філіп'єва (від 2020), гол. диригент – М. Дядюра (від 2015), гол. художник – М. Левитська (від 1989), гол. хормейстер – Б. Пліш (від 2013). 2011–16 худож. кер. був М. Скорик.

На сцені театру відбувається багато мист. акцій, зокрема фестивалі «Молоді оперні зірки України», «Ballet open space», «Ave Verdi!», «Серж Лифар де ля данс», Лифаря Сержа імені Міжнародний конкурс артистів балету і хореографів, урочисті концерти на відзначення істор. подій в Україні, ювілеїв композиторів (Дж. Верді, В.-А. Моцарта, М. Лисенка), співаків (А. Солов'яненко, Є. Мірошніченко, Д. Гнатюка), балерин (О. Філіп'євої, Г. Кушнеревої, О. Потапової, В. Калиновської, А. Лагоди). У репертуарі театру залишаються найкращі постановки класич. опер та балетів зх.-європ. і укр. нац. музики, серед останніх – «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Лісова пісня» М. Скорульського. Не одне десятиліття на київ. сцені успішно йдуть постановки хореографа А. Шекери – «Спартак» А. Хачатуряна, «Легенда про любов» А. Мелікова, «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва. Багато вистав за участі відомих арт. театру стали худож. надбанням мист. скарбниці України, зокрема образи, створені Є. Мірошніченко (Віолетта в «Травіаті» Дж. Верді, Лючія в «Лючії ді Ламмермур» Г. Доніцетті), М. Литвиненко-Вольгемут (Одарка в «Запорожці за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), М. Гришком (Богдан в «Богдані Хмельницькому» К. Данькевича), вокал.-оркестр. звучання партитури опери «Тарас Бульба» М. Лисенка в інтерпретації диригента С. Турчака, яка вперше з тріумфом прозвучала за кордоном на Міжнар. опер. фестивалі у Вісбадені (Німеччина). Перша в Україні нар. арт. СРСР серед арт. балету В. Калиновська захоплювала глядачів не лише блискучою технікою виконання, а й актор. майстерністю, створюючи образи Зареми («Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва) та Кітрі («Дон Кіхот» Л. Мінкуса). Театр гастролює в багатьох країнах світу, найчастіше в Італії, Іспанії, Німеччині. Одні з перших гастролей балет. трупи відбулися у Швеції, Норвегії, Данії. 1963 у Югославії кияни виступили з балетом «Лебедине озеро» П. Чайковського й оперою «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. На 2-му Міжнар. фестивалі в Парижі балетну трупу нагороджено «Золотою зіркою» за високу виконав. майстерність (1964). Уперше укр. співачка Г. Ципола виборола на Міжнар. конкурсі в Токіо найвищу нагороду «Краща Чіо--Чіо-Сан світу» (1979). Під час гастролей театру в Японії (1991) відзнято на відеокасети декілька вистав, зокрема й «Лісову пісню» М. Скорульського (гол. партію Мавки виконувала Г. Кушнерева, а Лукаша – К. Костюков). 2017 у Києві видано енциклопедію «Національна опера України» (т. 1–2).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Чечотт В. 25-летие Киевской русской оперы (1867–1892). 1893;
2. Стефанович М. Київський театр опери та балету: Істор. нарис. 1966;
3. Станішевський Ю. Балетний театр радянської України. 1925–1985. Шляхи і проблеми розвитку. 1986;
4. Туркевич В. Хореографічне мистецтво України у персоналіях. 1999;
5. Станішевський Ю. Національна опера України. Історія і сучасність. 2002;
6. Його ж. Балетний театр України. 225 років історії. 2003;
7. Станішевський Ю., Швачко Т. Національна опера України. 2001–2011. Т. 2. 2013 (усі – Київ).

Бібліографічний опис:

Національний академічний театр опери та балету України ім. Т. Шевченка / Т. О. Швачко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70805>. – Останнє поновлення : 19 трав. 2023.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).